

Nowelizacja ustawy Prawo o stowarzyszeniach. Wybrane zagadnienia



Mateusz Tusiński

Doktorant w Instytucie Politologii Uniwersytetu Opolskiego, asystent w Zakładzie Prawa i Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, aplikant radcowski przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Opolu.

✉ mtusinski@uni.opole.pl

Recent Amendments to the Act on Associations – Selected Issues

The paper focuses on the most important changes to the Polish Act on Associations. The 2015 amendments brought changes which had been proposed by non-governmental organizations and is a result of 25 years of the experience. The authors judge the changes as having an evolutionary character. The amendment satisfies current expectations, bringing the Law's provisions in line with the relevant European standards. This is not to say that no further legislative works need to be carried out. Notwithstanding, the assessment of the recently amended provisions must be positive, and the fact that the legislator paid attention to non-governmental public activity shall be commended.

1. Wprowadzenie

Mocą ustawy z dnia 25 września 2015 r. o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach oraz niektórych innych ustaw¹ (dalej: zm.pr.stow.) dokonano szeregu zmian w ustawie Prawo o stowarzyszeniach² (dalej: pr.stow.). Wedle założeń autorów proponowane zmiany mają charakter ewolucyjny³. Należy jednak

przyznać, że niniejsza nowelizacja stanowi realizację tylko części zmian – postulowanych głównie przez środowisko organizacji pozarządowych – których łącznie dokonano czterdzieści jeden. Najważniejsze z nich dotyczą prawa do wynagradzania członków władz stowarzyszenia, zmniejszenia liczby osób potrzebnych do założenia stowarzyszenia zwykłego, uszczegółowienia przepisów dotyczących terenowych jednostek organizacyjnych stowarzyszenia, czy ukształtowania charakteru prawnego stowarzyszenia zwykłego. Zmiany najbardziej istotne – w ocenie autora – zostaną przedstawione poniżej.

1 Dz.U. z 2015 r. poz. 1923.

2 Dz.U. z 1989 r. nr 20, poz. 104.

3 Druk sejmowy nr 3019 Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, s. 3, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=3019>, dalej: druk sejmowy nr 3019.

2. Proponowane a wprowadzone zmiany

Zgodnie z poczynioną na wstępie uwagą dotyczącą nieuwzględnienia przez ustawodawcę wszystkich zawartych w pierwotnym projekcie zmian, warto zwrócić uwagę, jak przebiegał proces legislacyjny. Projekt zmian zgłoszony został przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej pismem z dnia 15 grudnia 2014 r.⁴

Dyskusja nad nowelizacją przepisów pr.stow. prowadzona była wielokrotnie, a jej istotnym punktem był projekt ustawy o zrzeszeniach⁷ (pomimo zaawansowanych prac projekt tej ustawy został wycofany, głównie z uwagi na liczne głosy krytyki⁸, aczkolwiek w ten sposób zaczęto poważniej zajmować się propozycjami zmian do pr.stow.).



Nowelizacja ustawy Prawo o stowarzyszeniach wprowadziła szereg nowych rozwiązań normatywnych ułatwiających działanie stowarzyszeń. Nad zmianami ustawy dyskutowano od wielu lat. Wśród wielu postulowanych rozwiązań nie wprowadzono możliwości zrzeszania się przez osoby prawne ani uprawnienia członków stowarzyszenia do złożenia wniosku o uchylenia uchwały walnego zgromadzenia.

Prace legislacyjne trwały kilka miesięcy od zgłoszenia projektu, a końcowy ich efekt poprzedzono pokaźną liczbą opinii i spotkań komisji⁵. Podkreślenia wymaga także znaczny udział organizacji pozarządowych. Głównymi postulatami tych organizacji były m.in.: uproszczenie i skrócenie procesu rejestracji stowarzyszeń, zmniejszenie minimalnej liczby osób potrzebnych do utworzenia stowarzyszenia, wzmocnienie uprawnień członków stowarzyszeń, w tym dopuszczenia możliwości ich zatrudniania, zwiększenie uprawnień stowarzyszeń zwykłych, czy chociażby możliwość łączenia i przekształcania stowarzyszeń⁶.

Jak wcześniej podniesiono, nie wszystkie postulowane zmiany w rezultacie zostały wprowadzone. Celowe zatem wydaje się przybliżenie tych propozycji, które w toku procesu legislacyjnego zostały pominięte.

Możliwość zrzeszania osób prawnych to pierwsza spośród istotnych proponowanych zmian, która nie znalazła swojego odzwierciedlenia w znowelizowanej ustawie. Wyrzucić można ubolewanie nad takim stanem rzeczy, bowiem takie rozwiązania normatywne sprowadzałyby, że w ramach jednego porządku prawnego nie byłoby konieczne tworzenie kilku odrębnych ustaw,

4 Tamże.

5 W pracach nad ustawą swoje opinie zgłosili m.in.: Sąd Najwyższy, Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Wyższych, Prokurator Generalny oraz Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu.

6 Zob. pkt 2 Podsumowania prac Zespołu ds. Rozwiązań Finansowych i Prawnych w zakresie Działalności Spo-

łecznej i Obywatelskiej Kancelarii Prezydenta RP, http://wiadomosci.ngo.pl/files/wiadomosci.ngo.pl/public/file-spublic/2015/20151015081435_0_Sprawozdanie_Zespołu_przy_KPRP.pdf.

7 Druk nr 1028 Senatu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, <http://ww2.senat.pl/k7/dok/dr/1000/1028.pdf>.

8 Druk nr 1028W Senatu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, <http://ww2.senat.pl/k7/dok/dr/1000/1028w.pdf>.

a na ich podstawie różnych podmiotów, takich jak np. izby gospodarcze, lokalne organizacje turystyczne itd. W tym też zakresie postulowano możliwość zrzeszania osób prawnych w ramach ich celów statutowych⁹. Zresztą w literaturze przedmiotu podnosi się, że możliwość tworzenia stowarzyszeń przez osoby fizyczne, a przez osoby prawne tylko w ustawowo określonych przypadkach¹⁰ stanowi nieuzasadnione zróżnicowanie¹¹. Stąd też aktualne rozwiązanie można uznać za pewnego rodzaju ograniczenie, bowiem możliwość zrzeszania osób prawnych stanowi normalny element w innych europejskich porządkach prawnych¹².

Na uwagę zasługuje również postulat zapewnienia członkom stowarzyszenia uprawnienia do złożenia wniosku o uchylenie uchwały walnego zebrania członków stowarzyszenia (tj. w uproszczeniu możliwość zaskarżania uchwał organu stowarzyszenia). *Prima vista* brak takiego rozwiązania w kontekście innych podmiotów prawa cywilnego czy handlowego wydaje się być dużym zaniedbaniem ustawodawcy, tym bardziej że w toku prac legislacyjnych powyższa zmiana została pozytywnie zaaprobowana¹³.

Zaskakujący jest także brak wprowadzenia przepisów dotyczących możliwości zawieszenia działalności stowarzyszenia¹⁴. Pomimo iż takie przepisy nie prowadziłyby do znaczącej zmiany normatywnej ustawy, to jednak ich obecność w pr.stow. stanowiłaby istotne z punktu widzenia członków stowarzyszenia narzę-

dzie. Możliwość zawieszenia i wznowienia działalności stowarzyszenia daje taką korzyść, że nie prowadzi do sytuacji zbędnego mnożenia podmiotów, bowiem w przypadku czasowej niemożności prowadzenia działalności stowarzyszenia byłoby możliwe jego zawieszenie, a w następstwie wznowienie działalności, nie zaś likwidowanie stowarzyszenia, a w konsekwencji tworzenie nowego podmiotu.

Mimo że nie wszystkie proponowane zmiany zostały ostatecznie wprowadzone, niemniej jednak podjęty kierunek liberalizacji pr.stow. należy oceniać pozytywnie. Spodziewać się można dalszych postulatów, w tym ponownego rozważenia tych odrzuconych w toku pracy nad ustawą.

3. Możliwość zatrudniania członków zarządu

Na podstawie art. 1 pkt 1 zm.pr.stow. zmieniono dotychczasowe brzmienie art. 2 ust. 3 pr.stow., który stanowił o oparciu działalności stowarzyszenia na pracy społecznej swoich członków oraz możliwości zatrudniania pracowników do prowadzenia spraw stowarzyszenia. Natomiast w znowelizowanym brzmieniu tego przepisu stowarzyszenia do prowadzenia spraw mogą zatrudniać w charakterze pracowników także członków stowarzyszenia. Przedmiotowa zmiana w sposób jednoznaczny rozwiązała kwestię ewentualnego zasiadania we władzach stowarzyszenia za wynagrodzeniem. Wcześniej przepis był nieprecyzyjny, bowiem z jednej strony nie wyrażał wprost zakazu zatrudniania osób pełniących funkcje kierownicze w stowarzyszeniu, a z drugiej strony bezpośrednio tego nie umożliwiał¹⁵. Pomocniczą rolę w obliczu powstających wątpliwości spełniały dwie klauzule: niezarobkowy charakter stowarzyszenia i oparcie działalności stowarzyszenia na społecznej pracy jego członków. Potwierdza to również judykatura¹⁶. Warto w tym miejscu przywołać uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 27 lutego 1990 r., III PZP 59/89, w której stwierdzono m.in.: „Jest oczywiste,

9 H. Izdebski, *Prawne warunki funkcjonowania stowarzyszeń w Polsce. Propozycje zmian legislacyjnych*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2009, s. 5–7.

10 Zob. art. 22 pr.stow.

11 Zob. H. Izdebski, *Fundacje i stowarzyszenia. Komentarz, orzecznictwo, skrowidz*, wyd. 12, Krasnobród 2004; A. Mazgał, *Najważniejsze koncepcje zmian w Prawie o stowarzyszeniach*, „Federalista” 2011, nr 6–7, s. 59.

12 H. Izdebski, *Prawo o stowarzyszeniach w aktualnych uwarunkowaniach społecznych i prawnych. Z doświadczeń prac nad projektem nowelizacji w latach 2009–2015*, „Themis Polska Nova” 2015, nr 1, s. 56.

13 A. Barańska, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach (ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r.) i niektórych innych ustaw*, s. 1, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/EA21724948347A40C1257DEE003863D5/%24File/3019-002.pdf>.

14 Zob. druk sejmowy nr 3019, s. 15–16.

15 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. 1, Warszawa 2016, Legalis/el.

16 Postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1996 r., III CZP 66/96, OSNC 1996/10/133; wyrok SN z dnia 15 listopada 2013 r., I CSK 38/13, OSNC 2014/9/92.

że pracownik stowarzyszenia może być jednocześnie członkiem tego stowarzyszenia. Okoliczność ta jednak nie ma wpływu na prawa i obowiązki wynikające ze stosunku pracowniczego. Członkostwo stowarzyszenia nie zwiększa ani nie zmniejsza uprawnień pracowniczych unormowanych w prawie pracy. Oznacza to, że pracownik, który jest jednocześnie członkiem stowarzyszenia, z tego tytułu nie znajduje się w uprzywilejowanej sytuacji. Prawa zatem i obowiązki zarówno pracownika, jak i członka stowarzyszenia nie są

zarządu wynagrodzenia za wykonywane w związku z pełnioną funkcją czynności. Z powyższego wynika, że możliwość wprowadzenia rzeczonoego przepisu jest w tym sensie fakultatywna, że w sytuacji gdy dane stowarzyszenie nie zamierza wynagradzać osób wchodzących w skład władz stowarzyszenia, i tak musi wprowadzić zmianę statutu polegającą wtedy na dodaniu przepisu, że członkowie stowarzyszenia pełniący funkcję w jego organach nie otrzymują wynagrodzenia. Zmiana obejmować powinna nie tylko wprowadzenie



Możliwość zatrudniania członków zarządu, a tym samym usystematyzowanie kwestii wynagradzania osób zasiadających we władzach stowarzyszenia rozwiązuje w sposób jednoznaczny problemy interpretacyjne z poprzednią, niezbyt precyzyjną regulacją.

wspólne i podlegają odrębnym reżimom prawnym¹⁷. Powyższe nie oznacza jednak, że stowarzyszenie nie może prowadzić działalności gospodarczej, która przynosi zysk. Wręcz przeciwnie, wiele stowarzyszeń opiera swoją działalność na prowadzeniu działalności gospodarczej. Rzecz polega na tym, że zyski z niej uzyskane należy przeznaczyć na cele statutowe, a zatem nie mogą one podlegać podziałowi między członków stowarzyszenia¹⁸.

Przedmiotowa zmiana dla tych stowarzyszeń, które zamierzają wynagradzać swoich członków, powoduje konieczność zmiany statutu. Taki obowiązek wynika wprost z art. 10 ust. 1 pkt 5a pr.stow., który nakazuje zawarcie w statucie stowarzyszenia przepisu określającego możliwość otrzymywania przez członków

przepisu umożliwiającego wynagradzanie, ale także szczegółowo ujmować zasady jego ustalania i wypłaty¹⁹. Nie należy oczywiście zapominać, że regulacja dotyczy jedynie wybieralnych władz stowarzyszenia²⁰. Ponadto jest to tylko możliwość, nie zaś obowiązek.

4. Zmniejszenie liczby osób potrzebnych do założenia stowarzyszenia

Przepis z art. 9 pr.stow. znowelizowany na podstawie art. 1 pkt 3 zm.pr.stow. wprowadza dwie istotne zmiany. Po pierwsze, zmianie uległa liczba osób mogących założyć stowarzyszenie. W dotychczasowym brzmieniu ustawa wymagała wspólnego działania piętnastu osób, natomiast po nowelizacji ta liczba wynosi już siedem. Po drugie, do dotychczasowej

17 Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 27 lutego 1990 r., III PZP 59/89, OSNCP 1990, nr 10–11, poz. 126.

18 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. 1, Warszawa 2017, LEX/el.

19 Zob. P. Suski, *Sytuacja prawna stowarzyszeń po zmianach dokonanych ustawą z 25.09.2015 r.*, „Przebieg Sądowy” 2017, nr 1, s. 20–35.

20 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

dyspozycji art. 9 pr.stow. dodano – obok konieczności zebrania odpowiedniej liczby osób uchwalenia statutu – obowiązek wybrania komitetu założycielskiego albo władz stowarzyszenia. W poprzednim brzmieniu przepis przewidywał tylko wybór komitetu założycielskiego.

ści dochodzi do zwołania zebrania założycielskiego, następnie uchwalenia statutu oraz potem do wyboru komitetu założycielskiego albo władz stowarzyszenia. Wybrany zgodnie z trzecim zdarzeniem komitet założycielski albo władze stowarzyszenia dokonują zgłoszenia stowarzyszenia do odpowiedniego rej-



Istotne dla rozwoju trzeciego sektora działalności pozarządowej jest zmniejszenie wymaganej liczby osób do założenia stowarzyszenia.

Zmniejszenie liczby osób wymaganych, aby założyć stowarzyszenie z osobowością prawną, do siedmiu osób, jest realizacją proponowanych postulatów strony społecznej. Ponadto jest wynikiem długotrwałych konsultacji społecznych, gdzie początkową liczbę dziewięciu osób ostatecznie zmniejszono do siedmiu²¹. Warto również przypomnieć, że wymagana dotychczas ilość osób była dość znaczna na tle ustawodawstwa europejskiego. Wskazać wypada, że chociażby we Francji możliwość założenia stowarzyszenia przysługuje dwóm osobom, podobnie jak w Belgii. Obecna regulacja co do ilości osób zbieżna jest z tą, która od ponad stu lat obowiązuje w Niemczech. Trzeba zatem przyznać, że niniejsza zmiana była oparta na istotnym postulatcie strony społecznej, a także poszanowaniu dotychczasowych tendencji europejskich, co pozwoliło na bardziej liberalne wymagania w tym zakresie²². Proponowana zmiana nie oddziałuje tylko na wymaganą liczbę osób potrzebnych do założenia stowarzyszenia, ale może mieć wpływ na orzeczenie sądu o rozwiązaniu stowarzyszenia, które w danej chwili nie zrzesza wymaganej liczby członków (art. 31 pkt 1 pr.stow.)²³.

Słusznie podkreśla się, że proces powstania stowarzyszenia składa się z pięciu zdarzeń, przy czym art. 9 pr.stow. enumeratywnie wymienia trzy z nich, jednocześnie podając ich kolejność. W pierwszej kolejno-

stru – rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej. Ostatnim zdarzeniem jest wpis danego stowarzyszenia do Krajowego Rejestru Sądowego²⁴.

Dokonując omówienia drugiej zmiany w art. 9 pr.stow., na marginesie należy wskazać, że możliwość powołania władz stowarzyszenia przed jego rejestracją, a nie – jak wcześniej nakazywano – komitetu założycielskiego, wynika nie tylko ze wspomnianej (zresztą słusznej) nowelizacji. Możliwość powołania władz stowarzyszenia przed rejestracją wynika także z art. 52 ust. 1 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym²⁵ (zwanej dalej: k.r.s.), który stanowi: „Przy rejestracji stowarzyszenia, związku zawodowego, organizacji pracodawców i innych organizacji społecznych i zawodowych w dziale I wpisuje się osoby wchodzące w skład komitetu założycielskiego, chyba że został powołany organ reprezentacji”²⁶. Przy tej okazji należy również zwrócić uwagę na art. 12 ust. 1 pr.stow., który stanowi: „Zarząd składa wniosek o wpis stowarzyszenia do Krajowego Rejestru Sądowego wraz ze statutem, listą założycieli, zawierającą imiona i nazwiska, datę i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania oraz własnoręczne podpisy założycieli, protokołem wyboru władz stowarzyszenia oraz

21 Druk sejmowy nr 3019, s. 8.

22 Druk sejmowy nr 3019, s. 9.

23 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

24 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

25 Dz.U. z 1997 r. nr 121, poz. 769 z późn. zm.

26 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

adresem siedziby stowarzyszenia”. Skoro zatem art. 9 pr.stow. przewiduje – poprzez alternatywę rozłączną „albo” – wybór albo komitetu założycielskiego, albo władz stowarzyszenia, to prowadzi to do wniosku, że użyte przez ustawodawcę w art. 12 pr.stow. określenie „zarząd” odnosić należy również do komitetu założycielskiego. W innym bowiem przypadku przewidziana możliwość wyboru komitetu założycielskiego byłaby przez art. 12 pr.stow. wyłączona²⁷.

Na koniec wypadka także wskazać na różnice pomiędzy komitetem założycielskim a władzami stowarzyszenia. Po pierwsze, komitet założycielski w przeciwieństwie do władz stowarzyszenia nie jest organem stowarzyszenia. Umocowanie komitetu kończy się na etapie zarejestrowania stowarzyszenia, natomiast wybrane władze stowarzyszenia pozostają nadal w umocowaniu do reprezentowania stowarzyszenia po jego zarejestrowaniu i wpisaniu do rejestru. Po drugie, jeżeli chodzi o wybór członków komitetu założyciel-

zarządu oraz innych władz stowarzyszenia określony jest w statucie; co za tym idzie, sposób wyboru obu podmiotów nie musi być analogiczny²⁹.

5. Uszczegółowienie regulacji terenowych jednostek organizacyjnych stowarzyszeń

Na szczególną aprobatę zasługuje nowelizacja, która swoim zakresem objęła terenowe jednostki organizacyjne stowarzyszenia. Dotychczasową zbyt lakoniczną regulację zastąpiono dodaniem dwóch artykułów: 10a i 10b, które w sposób uporządkowany precyzują najważniejsze kwestie. Zmiany dotyczą przede wszystkim dużych stowarzyszeń, które posiadają swoje oddziały terenowe w całej Polsce. W poprzednim stanie prawnym do zagadnienia oddziałów terenowych odnosił się art. 10 ust. 2 pr.stow., który stanowił, że w sytuacji gdy stowarzyszenie zamierzało utworzyć oddział terenowy, było obowiązane określić w statucie strukturę organizacyjną oraz zasady tworzenia tej jednostki³⁰. Prawo



Lakoniczną i mało precyzyjną regulację dotyczącą terenowych jednostek organizacyjnych stowarzyszenia zastąpiono dodaniem dwóch artykułów: 10a i 10b, które w sposób uporządkowany precyzują najważniejsze kwestie.

skiego albo władz stowarzyszenia, różnica zachodzi w zakresie sposobu głosowania, tj. *quorum*, czy chociażby przyjęcia odpowiedniej większości, przy czym przyjmuje się, że do wyboru obu powyższych ciał wystarczającą jest zwykła większość głosów²⁸. Nie byłoby w tym nic nadzwyczajnego, gdyby nie fakt, że za władze stowarzyszenia uznać należy zarząd. Sposób wyboru

o stowarzyszeniach przewiduje możliwość stworzenia dwóch rodzajów oddziałów terenowych: posiadających osobowość prawną i osobowości tej pozbawionych³¹. Jednocześnie obecne uregulowanie posługuje się terminem „terenowe jednostki organizacyjne”.

Przepis z art. 10a ust. 1 zd. 2 pr.stow. ustanawia katalog elementów, które zawierać powinien statut w sytuacji, kiedy stowarzyszenie zamierza tworzyć terenowe jednostki organizacyjne. W statucie ustalić

27 Zob. szerzej M. Judziński, *Wstępna ocena zmian w procedurze tworzenia stowarzyszeń wprowadzonych nowelizacją z 25.09.2015 r. ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 6, s. 90–96.

28 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

29 Tamże.

30 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

31 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

należy zasady ich tworzenia i rozwiązywania, strukturę organizacyjną, organy, w tym sposób wyboru i powoływania oraz możliwość wynagradzania, lecz tylko wtedy, gdy statut przewiduje taką możliwość w odniesieniu do całego stowarzyszenia³². Na uwagę zasługuje także okoliczność, że terenowa jednostka organizacyjna działa na podstawie statutu stowarzyszenia, które ją utworzyło. Powyższa koncepcja zbieżna jest z tą dotychczas prezentowaną. Nie wyklucza to oczywiście stworzenia regulaminu organizacyjnego (art. 10a ust. 2 pr.stow.)³³.

Wypada również wskazać na kwestię uzyskania przez terenową jednostkę organizacyjną osobowości prawnej. Z obecnego brzmienia art. 10a ust. 3 pr.stow. wynika, że uzyskanie osobowości prawnej warunkowane jest przewidzianą w statucie możliwością jej uzyskania przez terenową jednostkę organizacyjną. Zatem, jeżeli statut takiej możliwości nie przewiduje, stowarzyszenie może co prawda tworzyć jednostki, jednak wówczas bez możliwości przyznania im osobowości prawnej. Zresztą ta akurat kwestia (podwójnej osobowości prawnej) od początku budziła duże zastrzeżenia doktryny, która w tym zakresie prezentowała kilka odrębnych poglądów³⁴. Jeżeli bowiem statut stowarzyszenia przewiduje możliwość uzyskania przez terenową jednostkę organizacyjną osobowości prawnej, to zgodnie z art. 10a ust. 3 pr.stow. statut stowarzyszenia musi przewidywać warunki, które należy spełnić, aby taką osobowość prawną uzyskać, zasady gospodarowania majątkiem, sposób reprezentacji,

w tym sposób zaciągania zobowiązań majątkowych i zawierania umów z członkami zarządu, oraz szczegółowe zasady likwidacji³⁵. Poza tym uzyskanie przez terenową jednostkę organizacyjną osobowości prawnej na tle prawa cywilnego prowadzi do utworzenia odrębnego od stowarzyszenia podmiotu, jednakże pozostającego członkiem stowarzyszenia głównego. To powoduje, że wszelkie podjęte przez stowarzyszenie główne decyzje, uchwały, czy chociażby cele statutowe terenowa jednostka organizacyjna obowiązana jest realizować³⁶.

Wprowadzona na podstawie art. 10b pr.stow. możliwość powołania zarządu komisarycznego w terenowej jednostce organizacyjnej stowarzyszenia to nowa instytucja. Nie ulega wątpliwości, iż charakter tej instytucji określić można jako prawno-faktyczne narzędzie służące kontroli stowarzyszenia nad terenowymi jednostkami organizacyjnymi. Kontrola stowarzyszenia poprzez możliwość powołania zarządu komisarycznego uzasadniona jest również dlatego, że w sytuacji zlikwidowania terenowej jednostki organizacyjnej to stowarzyszenie wstępuje we wszystkie prawa i obowiązki owej jednostki. Nierozważne zatem byłoby pozostawienie wszelkich stosunków zobowiązaniowych na wyłączność organom zarządzającym jednostką, bez możliwości jakiegokolwiek kontroli³⁷.

Do przesłanek warunkujących możliwość powołania zarządu komisarycznego ustawodawca zaliczył rażące lub uporczywe naruszanie przepisów prawa lub statutu. Spójnik „lub” oznacza, że naruszenie może być jednocześnie rażące i uporczywe albo może wypełniać znamiona tylko jednego z tych przymiotników. Nadto w jednym czasie można naruszać zarówno przepisy prawa, w domyśle powszechnie obowiązującego, jak i postanowienia statutu stowarzyszenia³⁸. Za rażące naruszeniem przepisów prawa lub postanowień statutu uznać należy takie zachowanie lub zaniechanie,

32 Zob. L. Ciulkin, *Wybrane problemy związane z podwójną osobowością prawną oddziałów stowarzyszeń na tle obowiązków rejestrowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 8, s. 42–46.

33 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

34 Zob. szerzej J. Broł, *Prawo o stowarzyszeniach z komentarzem oraz przepisami wykonawczymi i związkowymi*, Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Zielona Góra, 1994, s. 43; D. Bugajna-Sporczyk, *Oddział stowarzyszenia. Konsekwencje podwójnej osobowości prawnej*, „Gazeta Sądowa” 1996, nr 17, wkładka „Gazeta Doradcy Prawnego” nr 11, s. 2; „Gazeta Sądowa” 1996, nr 18, wkładka „Gazeta Doradcy Prawnego” nr 12, s. 3; Z. Szypuliński, *Prawo o stowarzyszeniach. Wzory pism – statutów i innych aktów z objaśnieniami oraz przepisami związanymi z prawem o stowarzyszeniach*, Poznań 1997, s. 69 i n.

35 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

36 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

37 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

38 Zob. szerzej M. Dróżdź, *Rozwiązanie stowarzyszenia przez sąd na wniosek organu nadzorującego lub prokuratora w świetle prawa o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 10, s. 33–37.

które *a prima vista* uwidacznia się i prowadzi do bezspornego wniosku, że któryś przepis został danym działaniem lub zaniechaniem ewidentnie naruszony. Natomiast uporczywość to określenie pewnej częstotliwości, powtarzalności naruszających prawo lub statut zachowań lub zaniechań³⁹.

Zgodnie z przyjętą regulacją zarząd komisaryczny powołany zostaje na okres niezbędny do usunięcia nieprawidłowości wywołanych rażącym lub uporczywym naruszeniem przepisów prawa lub statutu, jednakże czas ten nie może być dłuższy niż przewidziano w statucie stowarzyszenia. Zadaniem zarządu komisarycznego jest unormowanie dotychczas nieprawidłowej sytuacji pod kątem ogólnie ujętego nieprzestrzegania przepisów prawa lub statutu. Ważnym elementem powyższej regulacji jest także jej fakultatywność, o czym przesądza użyty w art. 10b ust. 1 pr.stow. zwrot: „jeżeli statut tak stanowi”⁴⁰. Powołanie zarządu komisarycznego następuje na podstawie

okresie, na jaki zarząd komisaryczny został ustanowiony, lub ustaniu przyczyny jego powołania wniosku do Krajowego Rejestru Sądowego o wykreślenie zarządu komisarycznego.

6. Usprawnienie postępowania rejestrowego

Dokonana na podstawie art. 1 pkt 10 zm.pr.stow. zmiana nie jest może rewolucyjna, niemniej bardzo praktyczna. Chodzi mianowicie o takie ukształtowanie postępowania rejestrowego, że odbywa się ono w zasadzie przy udziale sądu rejestrowego, którego podstawowym zadaniem jest weryfikacja wniosku o zarejestrowanie stowarzyszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym. Tym samym z całego postępowania został prawie wyłączony organ nadzorujący. Prawie, ponieważ zgodnie z obowiązującą regulacją sąd ma obowiązek zawiadomić organ nadzorujący o wpisie do rejestru i o jego wykreśleniu z rejestru. Powyższego sąd dokonuje poprzez przesłanie organowi nadzoru



Usprawnienie procesu rejestracji stowarzyszenia polega na przekazaniu większości kompetencji w tym zakresie sądom rejestrowym. Wyłączenie z całego procesu rejestracji organu nadzoru wpływa bezpośrednio na szybkość rejestracji stowarzyszenia.

uprzednio podjętej uchwały, w której wskazuje się sposób reprezentacji terenowej jednostki organizacyjnej (art. 10b ust. 3 pr.stow.), natomiast dotychczasowe władze jednostki, tj. zarząd, zostają odwołane *ex lege* (art. 10b ust. 4 pr.stow.).

Na zakończenie wypadu również wskazać, że zarząd komisaryczny w ciągu 7 dni od dnia podjęcia uchwały o jego powołaniu musi zostać zgłoszony do Krajowego Rejestru Sądowego. Następnym i ostatnim krokiem jest podjęcie przez zarząd stowarzyszenia po

odpowiedniego postanowienia. Przedmiotowa zmiana jest związana z postulowaną od wielu lat martwą instytucją polegającą na tym, że w postępowanie rejestrowe angażowane były organy nadzorujące. Ich zadanie polegało na możliwości zgłaszania uwag do dokumentów dołączonych do wniosku o zarejestrowanie stowarzyszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym oraz możliwości wypowiedzania się w sprawie każdego wniosku o zarejestrowanie stowarzyszenia w terminie 14 dni⁴¹.

Zaproponowaną zmianę należy zdecydowanie zaakceptować, a nowelizacji związanych z usprawnia-

39 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

40 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

41 Druk sejmowy nr 3019, s. 12.

niem, a przeto i przyspieszaniem postępowań *stricto* proceduralnych oczekiwać także w odniesieniu do innych gałęzi prawa. Nie ulega wątpliwości, co pokazuje również 25 lat obowiązywania ustawy, że organy nadzorujące z możliwości do wypowiedzania się w kwestii

Zgodnie z art. 17 ust. 2 pr.stow. za czynności dokonane przed wpisem stowarzyszenia do rejestru odpowiadają solidarnie członkowie zarządu. Nie ulega bowiem wątpliwości, że stowarzyszenie za zaciągnięte zobowiązania odpowiadać może dopiero z chwilą

Zgodnie z art. 17 ust. 2 pr.stow. za czynności dokonane przed wpisem stowarzyszenia do rejestru odpowiadają solidarnie członkowie zarządu. Nie ulega bowiem wątpliwości, że stowarzyszenie za zaciągnięte zobowiązania odpowiadać może dopiero z chwilą uzyskania osobowości prawnej.

rejestracji danego stowarzyszenia korzystały niezwykle rzadko. Zatem niniejsza instytucja w zasadzie jedynie przedłużała cały proces rejestracji. Ponadto miała również swój wymierny charakter, bowiem generowała niepotrzebne koszty korespondencji.

7. Odpowiedzialność za zobowiązania przed rejestracją

Interesującą kwestią jest także uregulowanie przez ustawodawcę zagadnienia odpowiedzialności za zobowiązania stowarzyszenia przed jego rejestracją. Nie ulega wątpliwości, że objęcie regulacją tej właśnie kwestii było spowodowane rozlicznymi problemami interpretacyjnymi, zwłaszcza na tle tego, co należy zrobić z ewentualnie powstałymi zobowiązaniami w okresie tzw. zawieszenia, tj. pomiędzy podjęciem uchwały o utworzeniu stowarzyszenia a jego rejestracją i tym samym nabyciem osobowości prawnej. Nowelizacja była również konieczna z uwagi na praktyczny aspekt, bowiem, pomimo że stowarzyszenie w sensie formalno-prawnym jeszcze nie zostało zarejestrowane, to w aspekcie jego faktycznego funkcjonowania już wtedy mogła zachodzić potrzeba zawarcia niektórych umów⁴².

uzyskania osobowości prawnej. Poprzez użyty wwołanym przepisie zwrot „członkowie zarządu” należy w świetle art. 9 pr.stow. rozumieć komitet założycielski albo władze stowarzyszenia⁴³. Możliwość działania stowarzyszenia jak odrębnego podmiotu w sferze stosunków zobowiązaniowych warunkowana jest konstytutywnym wpisem do Krajowego Rejestru Sądowego⁴⁴. Należy zauważyć także, że obecna regulacja chroni podmioty trzecie, a nadto może powodować problemy z podjęciem decyzji wobec istniejącego ryzyka odpowiedzialności za powstałe zobowiązania. Słusznie podnosi się, że pomimo iż znowelizowany przepis należy ocenić pozytywnie, to nie rozstrzyga on kwestii działania w imieniu stowarzyszenia przed jego rejestracją bez stosownego umocowania albo z przekroczeniem jego zakresu. Zastosowanie do tego rodzaju sytuacji znajdują przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny⁴⁵ (dalej: k.c.) o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia⁴⁶.

43 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

44 Wyrok NSA w Warszawie z dnia 26 września 2002 r., II SA 3836/01.

45 Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 93 z późn. zm.

46 E. Hadrowicz, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

42 Tamże, s. 13.

8. Stowarzyszenia zwykłe

Ostatnia część poświęcona zostanie dokonaniem zmian odnoszącym się do stowarzyszeń zwykłych.

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na rewolucyjne ukształtowanie charakteru prawnego stowarzyszenia zwykłego. Zgodnie z art. 40 ust. 1 pr.stow. stowarzyszenie zwykłe, nieposiadające osobowości prawnej stanowi uproszczoną formę stowarzyszenia. Z powyższego przepisu wprost wynika, że stowarzyszenie zwykłe nie

należy za tzw. ułomną osobę prawną w rozumieniu art. 40 pr.stow. oraz art. 33¹ § 1 k.c., czyli jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której na mocy odrębnych uregulowań przyznano zdolność prawną. Wynika to także z możliwości zaciągania w imieniu stowarzyszenia zobowiązań oraz posiadania atrybutu czynnej i biernej zdolności sądowej (art. 40 ust. 2 pr.stow.), co implikuje jego podmiotową samodzielność⁴⁸.



Mocą wprowadzonej nowelizacji stowarzyszenie zwykłe – pomimo braku osobowości prawnej – uznać należy za tzw. ułomną osobę prawną w rozumieniu art. 40 pr.stow. oraz art. 331 § 1 k.c., czyli jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której na mocy odrębnych uregulowań przyznano zdolność prawną.

jest osobą prawną, a zatem nie posiada osobowości prawnej. Dyskusyjna dotychczas była kwestia, czy na tle art. 33¹ § 1 k.c. nie można stowarzyszenia zwykłego zakwalifikować jako tzw. ułomnej osoby prawnej. Za takim poglądem opowiadało się wielu przedstawicieli doktryny, podkreślając cechy stowarzyszenia, tj. jego strukturę, środki działania czy własny majątek⁴⁷. Zatem mocą wprowadzonej nowelizacji stowarzyszenie zwykłe – pomimo braku osobowości prawnej – uznać

Na uwagę zasługuje także uregulowanie przez ustawodawcę kwestii odpowiedzialności stowarzyszenia zwykłego za powstałe zobowiązania. Model odpowiedzialności oparty jest na założeniu, że każdy z członków ponosi odpowiedzialność za zobowiązania stowarzyszenia zwykłego bez ograniczeń całym swoim majątkiem solidarnie z pozostałymi członkami oraz ze stowarzyszeniem. Co ważne (i zarazem odpowiadające zasadzie odpowiedzialności za zobowiązania np. w spółce z o.o.), odpowiedzialność za zobowiązania powstaje z chwilą, gdy egzekucja z majątku stowarzyszenia zwykłego okaże się bezskuteczna⁴⁹. Istotne jest także to, że powództwo przeciwko członkowi stowarzyszenia można złożyć, zanim egzekucja z majątku stowarzyszenia okaże się bezskuteczna (art. 40 ust. 1c

47 Zob. szerzej E. Hadrowicz, *Stowarzyszenie zwykłe w polskim systemie prawnym*, Toruń 2014, s. 175–212; tenże, *Nowa konstrukcja stowarzyszenia zwykłego w świetle zmian legislacyjnych. Próba dyferencjacji*, cz. 1, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 18, s. 974 i n.; K. Bilewska, K. Sobura, *Osoby ustawowe (art. 31¹ KC)*, „Edukacja Prawnicza” 2015, nr 10, s. 33 i n.; R. Fleszar, *Pojęcie przedsiębiorcy w świetle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 9, s. 75; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 196–197.

48 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

49 P. Ruczkowski, *Stowarzyszenia zwykłe w świetle przepisów nowelizowanej ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 5, s. 58–65.

pr.stow.). Dodatkowo konstrukcja tak ukształtowanej odpowiedzialności oznacza, że kwestia odpowiedzialności solidarnej członków za zobowiązania stowarzyszenia zwykłego wobec osób trzecich stosowana może być tylko i wyłącznie przy uwzględnieniu pomocniczego charakteru tej odpowiedzialności⁵⁰. Niniejsza odpowiedzialność solidarna wynika z art. 369 k.c., a zatem znajdują do niej zastosowanie przepisy k.c.

nie 7 dni. W tym terminie należy zdecydować, czy dane stowarzyszenie wpisać do ewidencji, czy złożyć wniosek do sądu rejestrowego o zakazanie założenia stowarzyszenia zwykłego⁵⁵.

Kolejnym *novum* dla stowarzyszeń zwykłych jest sposób reprezentacji. Ustawodawca w tym zakresie przewidział, że stowarzyszenie zwykle może być reprezentowane przez przedstawiciela stowarzyszenia

Nowelizacja ustawy Prawo o stowarzyszeniach wprowadziła wiele usprawniających dotychczasowe funkcjonowanie mechanizmów. Dalsze prace nad ustawą powinny prowadzić do jej jeszcze większego uproszczenia.

Nie bez znaczenia pozostaje również okoliczność, że powyższa odpowiedzialność nie może zostać przez członków stowarzyszenia zwykłego wyłączona, co wskazuje na bezwzględnie obowiązujący charakter tych przepisów⁵¹.

Zgodnie z art. 40a ust. 1 pr.stow. stowarzyszenie zwykle powstaje z chwilą dokonania wpisu w ewidencji. W tym samym momencie może podjąć również działalność. Oznacza to, że wpis do ewidencji ma charakter konstytutywny⁵². Powyższe motywowane było tym, że organ nadzorujący poprzez obowiązek wpisu uzyskuje realne uprawnienia w stosunku do stowarzyszeń zwykłych⁵³. Nie jest przy tym określone, w jakiej formie następuje wpis, jednak podkreśla się, że jest to czynność materialno-techniczna⁵⁴, która dokonywana jest przez organ nadzorujący w termi-

zwykłego albo alternatywnie przez zarząd. Reprezentowanie stowarzyszenia zwykłego przez zarząd wymaga uszczegółowienia tego zagadnienia w regulaminie. Istotne jest także ustanowienie sposobu reprezentacji, tj. rozstrzygnięcie, czy zarząd ma być jednoosobowy, czy wieloosobowy. Przy zarządzie wieloosobowym należy także ustalić, działanie ilu i których członków zarządu wymagane jest do skutecznego podejmowania decyzji⁵⁶.

Ciekawym rozwiązaniem jest także możliwość przekształcenia stowarzyszenia zwykłego w stowarzyszenie rejestrowe. Takie przekształcenie jest możliwe na podstawie art. 42a pr.stow. Powyższy proces wymaga zebrania co najmniej siedmiu członków (art. 42a ust. 1 pr.stow.) oraz powzięcia jednomyślnej uchwały, która będzie zawierała: nazwę i siedzibę stowarzyszenia, powołanie władz, przyjęcie statutu oraz sprawozdanie finansowe (art. 42a ust. 2 pr.stow.). Wyżej wskazane warunki muszą być spełnione kumulatywnie⁵⁷. Na marginesie warto wspomnieć, że możliwość

50 Zob. szerzej E. Hadrowicz, *Nowa konstrukcja stowarzyszenia zwykłego w świetle zmian legislacyjnych. Próba dyferencjacji*, cz. 2, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 19, Legalis/el.

51 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

52 Tamże.

53 Druk sejmowy nr 3019, s. 17–18.

54 P. Ruczkowski, *Stowarzyszenia...*, dz. cyt., s. 58–65.

55 A. Rzetecka-Gil, *Prawo o stowarzyszeniach...*, dz. cyt.

56 Tamże.

57 Tamże.

przekształcania stowarzyszeń zwykłych w rejestrowe stanowiła jeden z głównych postulatów zgłaszanych w trakcie prac legislacyjnych⁵⁸.

9. Podsumowanie

Nowelizacja pr.stow. wprowadziła wiele usprawniających dotychczasowe funkcjonowanie ustawy mechanizmów. Postulowane przez środowisko organizacji społecznych rozwiązania pokazują, jak duże znaczenie w życiu społecznym ma ta forma prowadzenia działalności publicznej. Wprowadzone zmiany należy zdecydowanie zaaprobować, bowiem w znaczny sposób ułatwiają one funkcjonowanie zarówno stowarzyszeń rejestrowych jak i zwykłych. Kierunek obranych zmian zmierza ku dostosowaniu przedmiotowej regulacji do europejskich standardów, a tym samym do znacznego jej uproszczenia. Obok oczywiście odczuwalnego ułatwienia dotyczącego zakładania czy w ogóle prowadzenia stowarzyszenia wprowadzono jednak także wiele nowych obowiązków (choćby obowiązek uszczegółowienia statutu). Podkreślić należy też znaczne usprawnienie procesu zakładania stowarzyszeń, a to poprzez ograniczenie w jego udziale organów nadzoru.

Nie można oczywiście zakładać, że przedmiotowa nowelizacja rozwiąże wszystkie dotychczasowe problemy, jednak należy wskazać, iż obrany kierunek zmian w połączeniu z postępującymi pracami legislacyjnymi może prowadzić w przyszłości do uwzględnienia kolejnych słusznych postulatów (w tym także tych pominiętych), co prowadzić będzie do jeszcze większego ulepszenia omawianej ustawy.

Bibliografia

- Barańska A., *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Prawo o stowarzyszeniach (ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r.) i niektórych innych ustaw*, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/EA21724948347A40C1257DEE003863D5/%24File/3019-002.pdf>.
- Bilewska K., Sobura K., *Osoby ustawowe (art. 31¹ KC)*, „Edukacja Prawnicza” 2015, nr 10, s. 32–37.
- Brol J., *Prawo o stowarzyszeniach z komentarzem oraz przepisami wykonawczymi i związkowymi*, Zielona Góra 1994.
- Bugajna-Sporczyk D., *Oddział stowarzyszenia. Konsekwencje podwójnej osobowości prawnej*, „Gazeta Sądowa” 1996, nr 17, wkład-

- ka „Gazeta Doradcy Prawnego” 1996, nr 11; „Gazeta Sądowa” 1996, nr 18, wkładka „Gazeta Doradcy Prawnego” 1996, nr 12.
- Ciulkin L., *Wybrane problemy związane z podwójną osobowością prawną oddziałów stowarzyszeń na tle obowiązków rejestrowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 8, s. 42–46.
- Dróżdż M., *Rozwiązanie stowarzyszenia przez sąd na wniosek organu nadzorującego lub prokuratora w świetle prawa o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 10, s. 33–37.
- Fleszar R., *Pojęcie przedsiębiorcy w świetle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 9, s. 62–84.
- Mazgal A., *Najważniejsze koncepcje zmian w Prawie o stowarzyszeniach*, „Federalista” 2011, nr 6–7, s. 50–62.
- Druk nr 1028 Senatu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, <http://ww2.senat.pl/k7/dok/dr/1000/1028.pdf>.
- Druk nr 1028W Senatu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, <http://ww2.senat.pl/k7/dok/dr/1000/1028w.pdf>.
- Druk sejmowy nr 3019 Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej VII kadencji, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=3019>.
- Hadrowicz E., *Nowa konstrukcja stowarzyszenia zwykłego w świetle zmian legislacyjnych. Próba dyferencjacji*, cz. 1, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 18, s. 974–980.
- Hadrowicz E., *Nowa konstrukcja stowarzyszenia zwykłego w świetle zmian legislacyjnych. Próba dyferencjacji*, cz. 2, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 19, Legalis/el.
- Hadrowicz E., *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. 1, Warszawa 2016, Legalis/el.
- Hadrowicz E., *Stowarzyszenie zwykłe w polskim systemie prawnym*, Toruń 2014, s. 175–212.
- Izdebski H., *Fundacje i stowarzyszenia. Komentarz, orzecznictwo, skorowidz*, wyd. 12, Krasnobród 2004.
- Izdebski H., *Prawne warunki funkcjonowania stowarzyszeń w Polsce. Propozycje zmian legislacyjnych*, Warszawa 2009, s. 5–7.
- Izdebski H., *Prawo o stowarzyszeniach w aktualnych uwarunkowaniach społecznych i prawnych. Z doświadczeń prac nad projektem nowelizacji w latach 2009–2015*, „Themis Polska Nova” 2015, nr 1, s. 71–87.
- Judziński M., *Wstępna ocena zmian w procedurze tworzenia stowarzyszeń wprowadzonych nowelizacją z 25.09.2015 r. ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 6, s. 90–96.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 197–198.
- Ruczkowski P., *Stowarzyszenia zwykłe w świetle przepisów znowelizowanej ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 5, s. 58–65.

58 Druk sejmowy nr 3019, s. 15–19.

Rzetecka-Gil A., *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. 1, Warszawa 2017, Lex/el.

Suski P., *Sytuacja prawna stowarzyszeń po zmianach dokonanych ustawą z 25.09.2015 r.*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 1, s. 20–35.

Szypuliński Z., *Prawo o stowarzyszeniach. Wzory pism – statutów i innych aktów z objaśnieniami oraz przepisami związanymi z prawem o stowarzyszeniach*, Poznań 1997.

Orzecznictwo

Postanowienie SN z dnia 19 czerwca 1996 r., III CZP 66/96, OSNC 1996/10/133.

Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 27 lutego 1990 r., III PZP 59/89, OSNCP 1990, Nr 10–11, poz. 126.

Wyrok SN z dnia 15 listopada 2013 r., I CSK 38/ 13, OSNC 2014/9/92.

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 26 września 2002 r., II SA 3836/01.